

поки що не траплялись. У Прикубанні, як нами було встановлено, вони зберігаються до XIII ст. до н. е.³⁰

Хронологічні межі існування чотиригранних шил досить широкі, вони наявні в усіх культурах бронзового віку. Однак О. О. Іессен вказував на збільшення розмірів шил і видовження їх форми на пізніших етапах. Суворовські зразки не належать до ранніх типів з «великих курганів»³¹.

Не менш поширені бронзові голки, хоч хронологічні межі їх дещо вузчі. Екземпляри з суворовського поховання близькі до голок, знайдених на пам'ятках Поволжя, де вони належать до часу зрубно-хвалинської культури у матеріалах зольників поблизу с. Гіндешти у Молдавії (культура Ноа)³².

Отже, на підставі аналогій суворовський комплекс датується XIV—XIII ст. до н. е. Щодо його етнічної належності, то це питання досить складне і потребує спеціального розгляду. За інвентарем, типом казана і територією, де було знайдено пам'ятку (Північно-Західний Кавказ), що, як відомо, входить до зони розселення киммерійців, досліджене поховання можна вважати одним з найдавніших киммерійських.

А. Л. НЕЧИТАЙЛО

Об одном из древнейших киммерийских погребений

Резюме

До недавнего времени в пределах юга европейской части СССР клепаные киммерийские котлы были обнаружены вне комплексов. В 1966 г. на территории Северо-Западного Кавказа автором раскопано погребение в кургане, сопровождавшееся клепаным котлом в комплексе с бронзовым, каменным и костяным инвентарем. Это первая находка, позволяющая определить место изделий такого типа, поставить вопрос о времени появления металлической клепаной посуды на юго-востоке Европы и еще раз подчеркнуть генетическую связь киммерийцев со срубной культурой. На основании ряда аналогий и стратиграфических данных исследованное погребение может быть датировано XIV—XIII вв. до н. э. и отнесено к древнейшим киммерийцам.

Г. Т. КОВПАНЕНКО, Б. М. ЛЕВЧЕНКО

Поселення ранньоскіфського часу у с. Медвин на р. Росі

Для вивчення історії та культури населення лісостепового Правобережжя скіфського часу цікаві археологічні пам'ятки в околицях с. Медвин Богуславського району Київської області, які були частково обстежені автором 1972 р. Село розташоване у найвищій частині Придніпровської височини, у межиріччі рік Росі і Гнилого Тікича. Місцевість нерівна, порізана ярами та мокрими балками. Пам'ятки цього району ніким не вивчалися, незважаючи на те, що у лісостеповому Правобережжі проводяться значні археологічні дослідження.

Вперше згадує про ці старожитності Л. Похилевич, який пише про наявність поблизу Медвина городища-майдана, відомого під назвою «Савур-Могила»¹. Колекція І. А. Хайновського містить виявлений у селі бронзовий

³⁰ А. Л. Нечитайло. Верхнее Прикубанье в эпоху средней бронзы. Автореф. канд. дисс. К., 1973, стор. 173.

³¹ А. А. Иессен. К хронологии..., стор. 176.

³² О. А. Кривцова Гракова. Вказ. праця, стор. 57; А. И. Мелюков а. Культура предскифского времени в лесостепной Молдавии. — МИА, № 96. М., 1961, стор. 30, рис. 12, 9—11.

¹ Л. Похилевич. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. К., 1864, стор. 592.

наконечник списа з пером лавролистої форми і довгою трубкою². В. Данилевич у своїй книзі наводить згадки про випадково знайдені тут предмети епохи бронзи та скіфського часу³. В Ермітажі зберігаються бронзовий кельт, бронзові наконечники стріл архаїчного типу і набір намиста з кургану VI ст. до н. е., розкопаного селянами⁴. У Білоцерківський краєзнавчий музей передано ряд речей, які знайдені у с. Медвині ще у дореволюційний період, зокрема вироби середньодніпровської культури, випадкові знахідки скіфського часу, а також матеріали скіфських курганів, розкопаних 1923 р. місцевими вчителями І. В. Дубиною та Б. П. Марушевським⁵. З журналу «Український музей» за 1927 р. дізнаємося про надходження у Білоцерківський музей з с. Медвина кісток мамонта та глиняного посуду⁶. За останнє десятиріччя колекція медвинських матеріалів значно поповнилася завдяки зусиллям місцевого краєзнавця директора Будинку культури Б. М. Левченка. Він створив тут невеликий музей, в якому висвітлено історію села з найдавніших часів.

Влітку 1972 р. ми обстежили ряд поселень у північній, південно-східній та південно-західній частинах села, а на деяких з них вдалося частково провести шурфування.

У цій статті розглянуто лише поселення ранньоскіфського часу.

Поселення в урочищі Свята Гора розташоване на південний схід від Медвина, на пласкому підвищенні, витягнутому з півночі на південь. Східний схил його крутий, південний та західний — більш пологий. З півдня і сходу підвищення оточене неширокою долиною, по дну якої тече безіменний струмок, із заходу — долиною р. Хоробри, затоки Росі. По обох берегах річки стоять будівлі Медвина, північний схил гори також заселений.

Біля підніжжя Святої Гори, на південному схилі, трапляються уламки кераміки трипільської культури. Вище, на плато, у східній частині пагорба розповсюджені знахідки скіфського часу. Судячи з підйомного матеріалу, довжина поселення становила 400 м (Пн.-Пд.), ширина — 150 м (С.-З). Окремі уламки кераміки є і північніше, аж до села.

На розораній поверхні поселення культурні залишки (фрагменти кераміки, шматки обмазки, кістки тварин, камінці) зосереджені у вигляді окремих скупчень. Поверхня деяких з них у південній частині гори має золите забарвлення, являючи собою, напевно, розорані зольники, добре відомі на поселеннях білогрудівської, чорноліської культур і у скіфських пам'ятках лісостепового Правобережжя, басейні рік Ворскли та Сіверського Дінця. За межами скупчень культурних залишків майже немає.

На краю рову у північно-східній частині поселення виявлено землянку, а на глибині 0,20 м від поверхні — скупчення шматків глиняної обмазки з відбитками пруття, очевидно, від стін зруйнованого наземного житла. Землянка, як свідчить збережена частина, мала овальну у плані форму і була орієнтована по довжині з південного заходу на північний схід. Ширина її вздовж стінки рову становить 2,90 м, а довжина уцілілої частини — 2 м. Дно рівне, злегка заглиблене до центра, було на рівні 1,30 м від поверхні і 0,7 м нижче материка. Стінки землянки вертикальні. Житло заповнене чорноземом з незначними домішками золи, особливо помітної у центральній його частині, де траплялася й найбільша кількість окремих шматків печини. Крім обмазки, тут знайдено уламки кераміки, кістки тварин і дрібне необроблене каміння. Камінці були у різних місцях землянки і на різній глибині, але не утворювали скупчень.

² Указатель выставки Киевского общества древностей и искусства. К., 1897 стор. 12.

³ В. Данилевич. Археологічна минувшина Київщини. К., 1920, карти IV. V.

⁴ А. И. Тереножкин. Предскифский период на Днепровском Правобережье. К., 1961, стор. 125; ОАК за 1901 г. СПб., 1903, стор. 127; А. А. Спицын. Курганы скифов-пахарей.— ИАК, вып. 65. СПб., 1918, стор. 104.

⁵ Г. С. Пасек. К вопросу о среднеднепровской культуре.— КСИИМК, вып. XVI, 1947, стор. 41, 42; Архів Д. М. Щербаківського.— НА ІА АН УРСР, ф. 9, спр. 3.

⁶ «Український музей», зб. I. К., 1927, стор. 246.

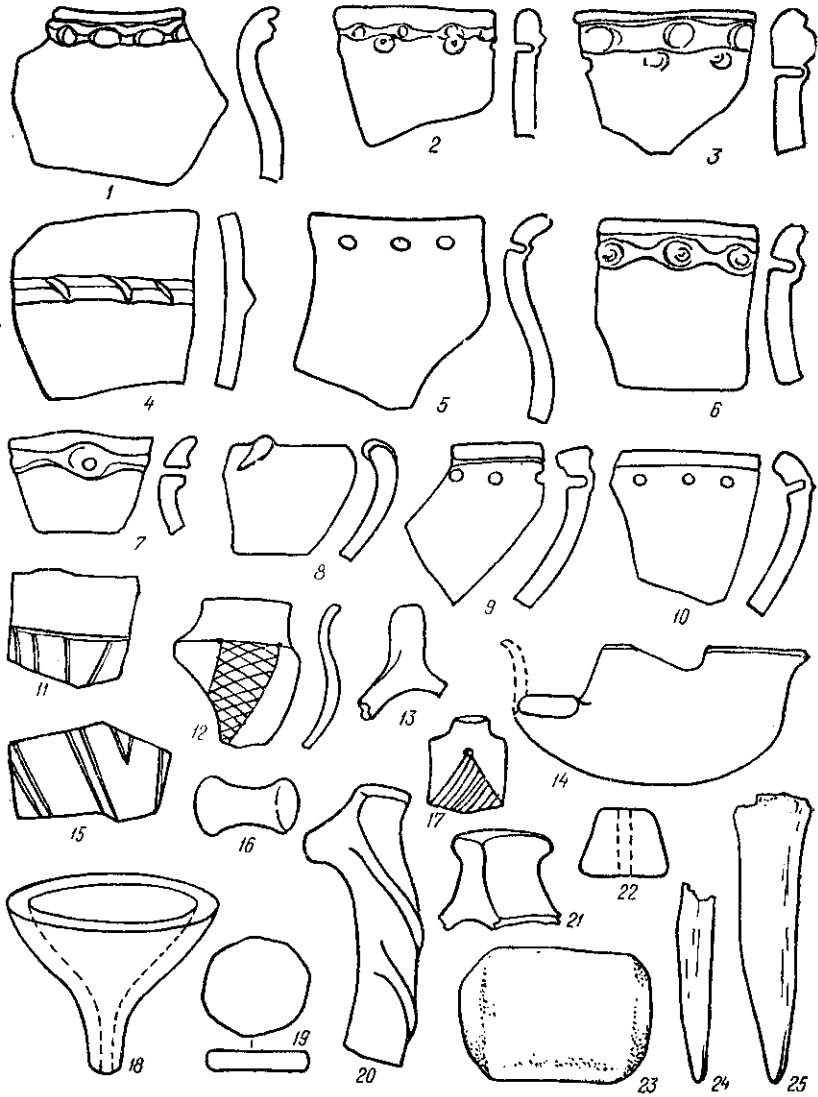

Рис. 1. Свята Гора. Кераміка, вироби з кістки, глини та каменю (1—25).

Основну масу знахідок у землянці становить кераміка — переважно уламки слабoproфільованих горщиків середніх розмірів, з дещо округлим тулубом. Дно, яке іноді має закраїну, під тупим кутом переходить у стінку. Є уламки прямостінних банок (рис. 1, 2, 3) і вінця від горщиків з більш відігнутих назвних краєм і подовженою шийкою. Орнамент досить одноманітний: наліпний валик біля вінця або трохи нижче у поєднанні з нанесеними з внутрішнього боку посудини наколами, що утворюють горошини на зовнішній поверхні. Край вінця звичайно гладенький. Проколи простежуються рідко, як і валик по тулубу. Посуд без валика нечисленний, як правило, прикрашений наколами. Поверхня ледь заглажена, сірого або жовто-сірого кольору (рис. 1, 1—7).

Миски мають напівсферичну форму і загнутий до середини пласко зрізаний або закруглений край. Орнаментовані найчастіше наколами, що утворюють зовні горошини, одиничні або подвійні виступи (рис. 1, 8—10). Поверхня мисок сірого, чорного, рідше жовтого кольору, добре заглажена.

Від черпаків у землянці знайдено уламки вінець, короткої шийки і округлого тулуба та ручки з виступом на згині (рис. 1, 12—14, 17, 20, 21). Ручки є широкі, стрічкові, високо підняті над краєм. Посудини інших форм трапляються рідко. До них належить фрагмент стінки, прикрашеної врізним орнаментом з інкрустацією (рис. 1, 11, 15). Крім кераміки, у землянці виявлено уламок кістяної проколки, кістяного долота з тупим робочим краєм, глиняне прясло, два розтирачі (рис. 1, 22—25).

У музеї Медвина зберігається ще набір кераміки з цього самого поселення. Кухонний посуд не відрізняється істотно від знайденого у землянці. Трапляються миски, прикрашені валиком, що спускається з країв на плічка; виявлено уламок посудини на кільцевій підставці, черпаки — мілкі, широко відкриті і більш глибокі з короткою чи подовженою шийкою. Перехід шийки до тулуба плавний. Деякі черпаки мають врізний орнамент з інкрустацією. У ручок є виступ на згині. Вони також бувають орнаментовані. Поверхня чорна або сіра, добре заглажена.

З глиняних виробів у музеї наявні кружок із стінки посуду (рис. 1, 19), катушки (рис. 1, 16), прясло та глиняна лійка (рис. 1, 18). Цікаво відзначити, що подібна лійка знайдена А. І. Тереножкіним на розкопках Суботівського і Чорноліського городищ передскіфського часу у басейні Тясмина⁷.

Описані вище речі знаходять прями аналогії у матеріалах Трахтемирівського городища, яке датується VI ст. до н. е., та інших ранньоскіфських поселень у лісостеповому Правобережжі. Отже, ця пам'ятка поблизу Медвина також може бути датована VI ст. до н. е.

Поселення в урочищі Тотохи. На південний схід від Святої Гори, на протилежному боці вказаного вище струмка, стоять три горби з крутими задернованими схилами, розділені безіменними струмками. Місцеві жителі називають ці горби Тотохами. Центральний і північний заввишки 25—30 м, південний — нижчий. На перших двох знайдено окремі уламки горщиків з валиком по тулубу і чорнолощених черпаків з врізним орнаментом та інкрустацією. Тут потрібні ще додаткові дослідження.

Основне поселення розташоване біля підніжжя центральної Тотохи на пологому схилі, що спускається до струмка. Поверхня щорічно зорюється. Культурні залишки, як і на Святій Горі, трапляються окремими скупченнями. Одне з них, виявлене у західній частині поселення, містило кераміку трипільської культури. Знахідки скіфського часу простежені на всій площі селища, особливо у південній частині, де було закладено розкоп площею 63 м². Товщина культурного шару становить 45 см. У східній частині розкопу на глибині 0,30—0,35 м від поверхні виявлено завал обпаленої глиняної обмазки з відбитками пруття завдовжки 4,5 м, завширшки 2 м. Знахідки, головним чином кераміка, зібрані переважно біля розвалу печини. Очевидно, тут наявні залишки наземного житла.

Кераміка поселення за формою і орнаментом тотожна знайденої на Святій Горі. Серед кухонних горщиків переважають слабoproфільовані, прикрашені, як правило, наліпним валиком і наколами під вінцями (рис. 2, 2—5, 8, 12). Валик по тулубу і проколи під вінцями бувають рідко (рис. 2, 6). Край вінець здебільшого гладенький, без орнаменту. В окремих випадках він прикрашений косими насічками чи пальцевими ямками (рис. 2, 13). Незначною є кількість уламків посуду без валика. Від описаних вище вони відрізняються більш відігнутими назовні вінцями, орнаментом у вигляді наколів. Іноді на одному виробі є і наколи, і проколи (рис. 2, 1).

Миски мають звичайну напівсферичну форму і загнутий до середини край. Орнаментовані вони наколами, різного роду виступами (рис. 2, 9—11, 14, 16). У деяких посудинах під краєм — великі круглі отвори, що часто трапляються на мисках з Поросся (рис. 2, 11)⁸.

⁷ А. І. Тереножкін. Предскифский период на Днепровском Правобережье. К., 1961, стор. 71, рис. 46.

⁸ Г. Т. Ковпаненко. Памятники раннескифского времени Каневщины. — Проблемы скифской археологии. — МИА, № 177. М., 1971, стор. 118, рис. 2, 6.

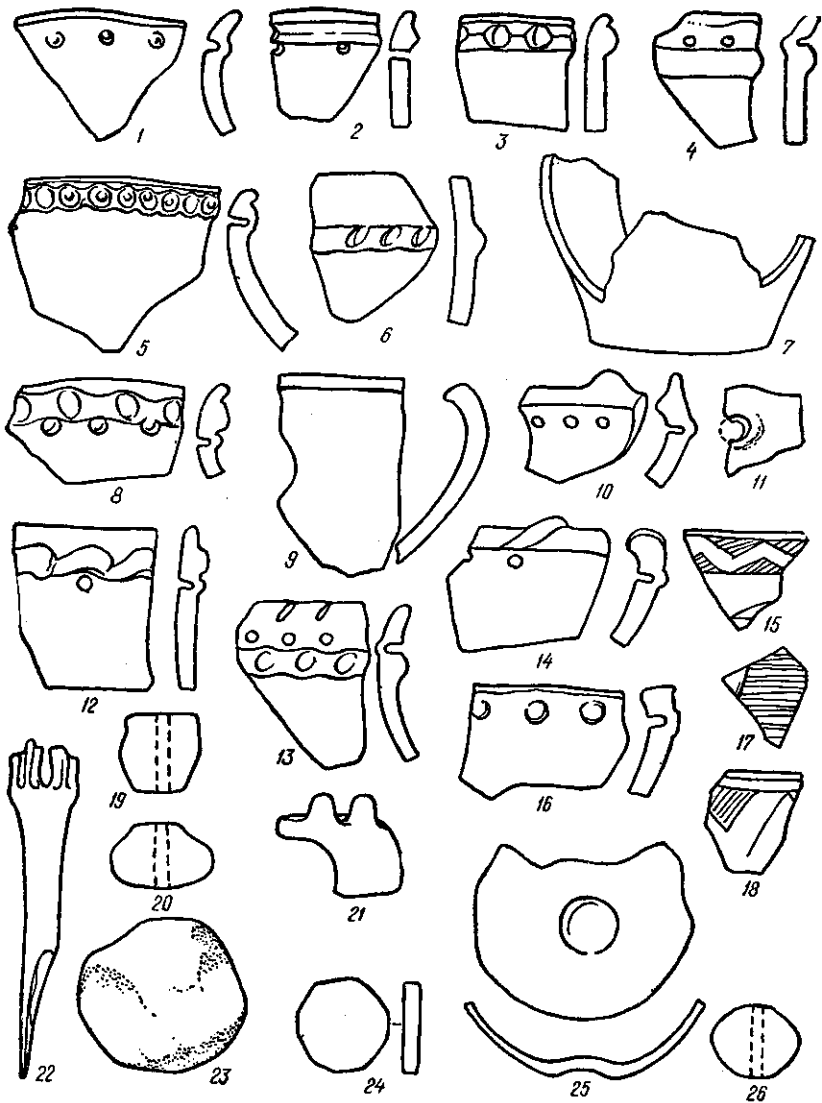

Рис. 2. Тотохи. Кераміка, вироби з глини, кістки та каменю (1—26).

Збереглися уламки вінець від черпаків з подовженою шийкою. На денцях посередині — ямка, ручки мають виступ за згині (рис. 2, 21, 25). Два уламки стінок від черпаків були прикрашені врізним орнаментом (рис. 2, 15, 18). Корчаги представлені окремими фрагментами вінець та стінок. Поверхня столового посуду добре заглажена, у деяких випадках лошена.

Разом з описаною керамікою на поселенні знайдено три глиняних прясла, уламок покрішки, кружечок із стінки посудини, кістяну проколку, розтирач (рис. 2, 19, 20, 22—24).

Поселення в урочищі Тотохи, як і селище на Святій Горі, можна датувати VI ст. до н. е.

Поселення в урочищі Грибів Яр. Пам'ятка виявлена на південний захід від села, по обидві сторони дороги на Лисянку і Звенигородку Черкаської області, на невисокому плоскому підвищенні над долиною безіменної річечки. По краю селища у північно-західній частині проходить ґрунтовий шлях з Медвина у с. Митаївку. На заході воно обмежене неширокою долиною. Східна частина поселення частково зруйнована дорогою з Тараші на

ку та лісосмугою вздовж неї. Культурні залишки залягають окремими скупченнями або плямами. За розповідями старожилів с. Медвин, ці плями до певняк недавно мали вигляд невисоких курганів. Кількість їх зменшилася від дороги на Звенигородку встановити не вдалося, оскільки ця частина селища була під посівами. У південно-західному напрямку, справа від дороги, нами зафіксовано 18 плям, віддалених одна від одної на 40—100 м. Сім з них, крім культурних залишків, мають злисте забарвлення ґрунту і,

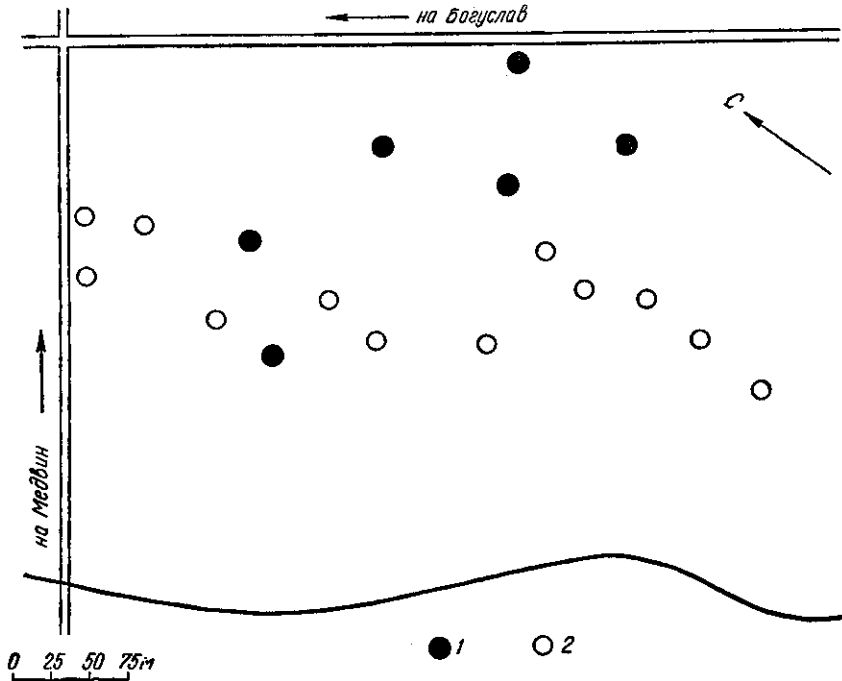

Рис. 3. Грибів Яр. План поселення:
1 — зольники; 2 — скупчення знахідок.

очевидно, являють собою сильно розорані зольники. Судячи з розташування плям, довжина поселення — 450 м, ширина збереженої частини — 200 м (рис. 3).

На одному зольнику у північно-східній частині поселення нами була закладена траншея завдовжки 10 м і завширшки 2 м. Культурний шар завтовшки 50—60 см складався з перемішаних золи та землі і містив значну кількість битого посуду та кісток тварин.

Кераміка відрізняється у деталях від знайденої на селищах Свята Гора і Тотохи. Основними тут є більш профільовані горщики. Вінця їх відігнуті назовні, шийка подовжена. Під вінцями наколи або проколи. На стінках часто буває наліпний валик, іноді трикутний у розрізі, розчленований рідкими або більш густими пальцевими ямками (рис. 4, 1, 2, 4, 6). Подібний посуд є найбільш раннім у скіфський час у лісостеповому Правобережжі. Він добре відомий на поселенні поблизу с. Жаботин⁹ у шарі VII ст. до н. е.

Нечисленні тут уламки вінця з валиком під краєм (рис. 4, 3, 7), які є основними для поселень Свята Гора і Тотохи і характерними для пам'яток кінця VII і VI ст. до н. е.

Миски близькі до розглянутих вище. Можна лише зазначити, що більшість їх орнаментована різної форми виступами, валиками, які спускаються

⁹ Е. Ф. Покровская. Раскопки поселения раннескифского времени у с. Жаботин.— КСИА АН УССР, вып. 4. К., 1955, стор. 88.

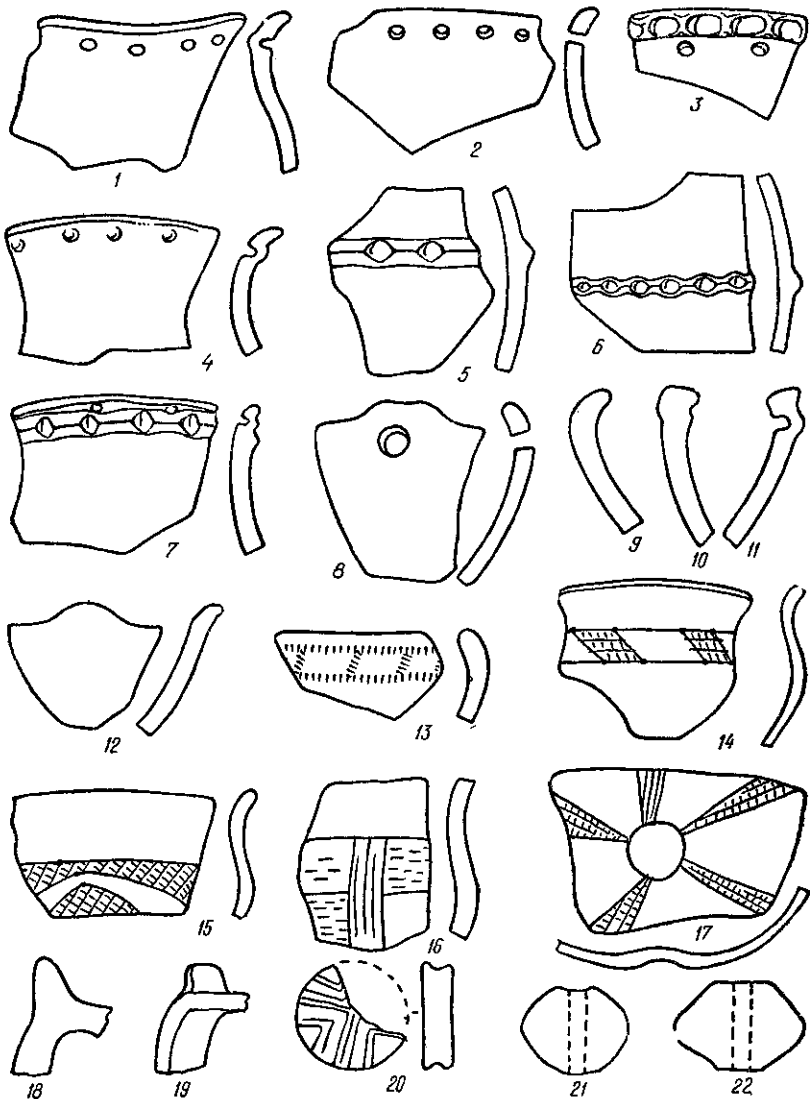

Рис. 4. Грибів Яр. Кераміка, вироби з глини (1—22).

з краю на плече, а також наколами (рис. 4, 8—12). Один уламок був прикрашений зовні по краю зубчастим штампом (рис. 4, 13).

Черпаки, на відміну від знайдених на інших поселеннях, мають підлощену поверхню, глибшу округлу чашечку і прикрашені врізним орнаментом з інкрустацією (рис. 4, 14—19).

Крім кераміки, знайдено три глиняних прясла, блок (рис. 4, 20—22), два кістяних лошила, уламки кістяних проколок, уламок рога з обробленими кінцями (рис. 5, 1—5).

Вірогідно, що поселення в урочищі Грибів Яр давніше від описаних і попередньо може бути датоване VII ст. до н. е.

Поселення в урочищі Тістове розташоване за кілометр на північ від села на високому плато, обмеженому із сходу й півночі струмком, з заходу по краю поселення проходить польова дорога. Зразу за нею виявлена кераміка черняхівської культури, а в північно-східній частині поселення — ранньоскіфська. Як і на інших пам'ятках, культурні залишки скіфського часу розповсюджені окремими, ще мало розораними скупченнями кераміки, гли-

няної обмазки, камінців. Кухонні горщики представлені уламками стінок, прикрашених наліпним валиком, вінцями без орнаменту або з проколами під краєм. Тут же трапилися фрагменти звичних для скіфського посуду мисок, два уламки грецьких амфор, розтирач.

Поселення в урочищі Тістове за керамікою можна також вважати пам'яткою ранньоскіфського часу.

Рис. 5. Грибів Яр. Вироби з кістки (1—5).

Поселень VII—VI ст. до н. е. не лише у басейні р. Рось, а й в лісостеповому Правобережжі відомо не так багато. Тому знайдені нами селища, без сумніву, становлять значний інтерес. Вони збагачують новими даними про матеріальну культуру одного з найцікавіших періодів в історії населення Середнього Подніпров'я.

Г. Т. КОВПАНИНКО, Б. М. ЛЕВЧЕНКО

Поселение раннескифского времени в с. Медвин на р. Роси

Резюме

В публикации дается описание материалов четырех поселений раннескифского времени, открытых авторами в междуречьи Горного Тикича и р. Рось, у с. Медвин Богуславского [района Киевской области].

Поселения расположены на высоких плато по берегам оврагов. Культурные остатки (обломки керамики, изделия из кости и глины, камни, куски печины, кости животных) распространены отдельными пятнами. Некоторые из этих пятен являются, по-видимому, распаханными зольниками. В одном из поселений открыты остатки овальной в плане землянки. Подъемный материал, а также находки, полученные путем шурфовки в урочищах Святая Гора и Грибов Яр, дали набор керамики, изделия из кости, характерные для памятников VII—VI вв. до н. э. в лесостепном Правобережье (Жаботин, Крешатик, Трахтемировское городище).

В результате обследования собраны дополнительные данные о малоизученных поселениях раннескифского времени в лесостепном Правобережье.